

Davorka Obradović, dipl. politolog
Gradski muzej Sisak, Sisak

dr. sc. **Vlatka Vukelić**
Odjel za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

HUMANITARNA DRUŠTVA I NJIHOVA DJELATNOST U SISKU 1914. GODINE

Nakon procvata aktivnosti i bogatoga društvenog života početkom 20. stoljeća, razdoblje Prvoga svjetskog rata donosi zabranu rada svim društvima osim onima karitativnoga i humanitarnoga karaktera. Na području Siska tijekom Prvoga svjetskog rata djelovalo je nekoliko društava usmjerenih na pomoć stradalnicima rata, bilo da se radilo o vojnicima i njihovim obiteljima, ranjenicima, udovicama i obiteljima poginulih ili osobama na neki drugi način pogođenim ratom. Od spomenutih društava najvažniji je bio rad Podružnice Društva Crvenoga križa. Ostala društva djelovala su s određenim oscilacijama u intenzitetu, ali je znakovito da sva humanitarna društva međusobno intenzivno surađuju. U radu se nastoji ustanoviti broj društava koja su se bavila humanitarnim radom u Sisku 1914. te što je sve tvorilo njihovu djelatnost tijekom ratnih godina.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, godina 1914., Sisak, humanitarna društva, dobrotvorni rad

Uvod

Obilježavanje stote obljetnice početka Prvoga svjetskog rata u Hrvatskoj doprinijelo je nizu novih istraživanja te teme. U literaturi o povijesti grada Siska razdoblje Prvoga svjetskog rata obrađuje se u nekoliko rečenica o političkoj povijesti, bez detalja o društvenom životu grada. Nešto više pozornosti usmjereno je na događaje s kraja 1918., vezane uz stvaranje nove državne zajednice.¹

¹ Literatura o povijesti Siska je obimna, no nisu sve knjige jednako detaljno obrađivale istraživano razdoblje, stoga ovom prilikom navodimo samo dio literature i izvora: Gradski muzej Sisak (dalje: GMS), inv. br. 27, Fabijan Kovač, *Iz stogodišnje prošlosti grada Siska* (rukopis); Fabijan Kovač, *Prikaz razvoja grada Siska o njegovoj pedesetogodišnjici*, Sisak 1925.; Mirela Slukan Altić, *Povijesni atlas*

Općenito, razdoblje Prvoga svjetskog rata u Sisku nije obrađeno sustavno i to je rad koji tek treba započeti, a društva koja su djelovala u gradu osnovnom tipologijom možemo podijeliti na trgovačka, obrtnička, kulturna, sportska i humanitarna. Stoga je cilj ovoga rada ustanoviti broj humanitarnih društava koja su djelovala u Sisku tijekom 1914. te što je sve bilo obuhvaćeno njihovim humanitarnim djelovanjem, pri čemu će posebno biti izdvojena društva ili odbori čiji je nastanak bio uvjetovan ratnim zbivanjima.

Sisačko područje nije bilo izravno pogođeno vojnim djelovanjima i nije se nalazilo na prvoj crti ratišta, iako su mnogi Sišćani sudjelovali u vojnim operacijama diljem europskih bojišta. U Sisku je bio stožer 27. domobranske pješačke pukovnije Kraljevskoga ugarskog (hrvatskog) domobranstva,² čije su 1. i 2. bojna bile stacionirane u Sisku, a 3. bojna u Novoj Gradiški. Ta je pukovnija nastala 1890. iz 27. pješačke polubrigade koja je osnovana 1874. u Vojnom Sisku. U nju je novačeno ljudstvo sa širega prostora središnje Hrvatske, a Sišćani su novačeni u njezinu I. satniju. Dvadeset sedma domobranska pješačka pukovnija zajedno s 25., 26. i 28. domobranskom pukovnijom nakon provedene mobilizacije ušla je u sastav 42. pješačke divizije, poznatije kao *Vražja divizija*.³

Početak ratnih događanja i odlazak Sišćana na bojište donijeli su promjenu načina života za sve građane, a posebice za siromašnije obitelji koje su ostale bez hranitelja. Pojedinci se aktivno uključuju u humanitarni rad preko društava, ali i samoinicijativno pružajući različite vrste pomoći svima kojima je bila potrebna, a ovisno o poslovima kojima su se bavili. Najosjetljivija i najugroženija gradska populacija ipak su bile obitelji mobiliziranih i poginulih vojnika, koje su se našle u situaciji da im je neophodna pomoć u preživljavanju, pa i one postaju primateljice humanitarne pomoći u čijem su prikupljanju do tada sudjelovale. Slijedom toga, društveno djelovanje bilo je izrazito senzibilizirano na zbrinjavanje ratne siročadi, ranjenih vojnika

gradova. II. svezak: Sisak, Zagreb 2003.; Davorka Obradović, *Grga Tuškan : povijest pravaštva u Sisku*, (katalog izložbe), Sisak 2000.; Miroslav Matovina, *Sisački nadnevc*, Sisak 1998.; Miroslav Matovina, *Obrt u Sisku 1836-1986*, Sisak 1987.

² Pitanje ove pukovnije potpuno je zasebna, ali posve neobrađena tema.

³ Svoj ratni put 27. domobranska pukovnija započela je u kolovozu 1914. na srbijanskom ratištu. Sudjelovala je u bitkama na Ceru i Kolubari (»Naši junački domobrani«, *Sisački glas* 2 /Sisak/, br. 43, 4. listopada 1914., 1.). Početkom 1915. nastavila je borbe u Bukovini, nakon čega je premještena na ratište u Galiciji, na kojem je pretrpjela velike gubitke. Ratni put završila je na talijanskom ratištu. U studenom 1918. započeo je njezin povratak u Sisak. U prosincu iste godine dijelovi pukovnije sudjelovali su u oslobodjenju Međimurja kao takozvani Sisački bataljun s približno 500 domobrana i časnika. O tome opširnije: Boris Graljuk, »Bojišnice i grobišta hrvatskih vojnika na karpatskom ratištu«, *Riječi : časopis za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske Sisak* (2013.), br. 1-3, 4.-26.

i udovica vojnika. Takva situacija dovela je do aktiviranja djelovanja postojećega Društva Crvenoga križa, čija je svrha osnivanja i postojanja bio humanitarni rad, ali i do osnivanja društava koje je nametnula potreba prilagodbe života ratnim prilikama. Primjer takva društva je *Odbor za okriepu prolaznih ranjenika u Sisku*.

Sustavno istraživanje društava koja su osnivanja početkom 20. stoljeća otežano je zbog oskudne arhivske građe o njihovu djelovanju. Kada govorimo o Sisku, kao i u slučaju nekih drugih gradova, dio građe o radu društava može se naći u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.⁴ No ako se istraživački oslanjamo na sisačku gradsku arhivu, u kojoj su zasigurno bili bitni podaci o ratnoj svakodnevnici, treba istaknuti da je veliki dio njezinih spisa propao nakon Drugoga svjetskog rata.⁵ Manjkava količina sačuvane arhivske građe o sisačkoj povijesti posebno je izražena za prvu polovinu 20. stoljeća. Tu prazninu, uz tiskovine poput *Sisačkoga glasa*,⁶ djelomično dopunjava rukopisna ostavština Fabijana Kovača⁷, kroničara i istraživača

⁴ Na problem nedostatka građe upozorila je Mira Kolar-Dimitrijević uz objašnjenje da se arhivski spisi koji nedostaju nalaze u Beogradu. Naime, autorica je tijekom godina bavljenja hrvatskom poviješću u sklopu Austro-Ugarske Monarhije saznala da je građa nakon 1918. prenesena u središte tadašnje države (Mira Kolar-Dimitrijević, »Zbrinjavanje gladne istarske djece tijekom Prvoga svjetskog rata u Križevcima i okolici«, *Cris : časopis Povijesnog društva Križevci* 8 /2006./, br. 1, 21., bilj. 39; Vijoleta Herman Kaurić, »Koliko je društava djelovalo u Zagrebu za vrijeme Prvoga svjetskog rata«, *Historijski zbornik* LXII /2009./, br. 2, 428.).

⁵ O tome postoje neka saznanja koja su se prenosila usmeno, ali to pitanje do danas nije bilo predmetom ozbiljnije analize.

⁶ Prvi *Sisački glas : glasilo za politiku i gospodarstvo* počinje izlaziti 1902. i njegovim pokretanjem Sisak je dobio prve lokalne stranačke novine koje zastupaju oporbene stavove, a Stranka prava i njezini pristaše medij preko kojega će godinama imati znatan utjecaj na formiranje javnoga mišljenja i političke scene grada Siska. Uređivačkom koncepcijom slijedili su uzore velikih stranačkih glasila u Zagrebu i bili su pod strogom cenzorskom paskom, kao i sav stranački tisak toga vremena. Učestale zabrane događale su se, među ostalim, i zato što su objavljivali tekstove koji su izlazili iz lokalnih okvira. List je zabranjen i konačno obustavljen 1908., ali kontinuitet izdavanja stranačkoga tiska istoga političkog predznaka do 1912. nastavlja *Novi Sisački glas : list za politiku i narodno gospodarstvo*. Nakon njegova gašenja nekoliko mjeseci tijekom 1912. izlazi *Sisak*, zatim 1912./1913. *Posavac*, a od 1913. do 1934. novine ponovno izlaze pod imenom *Sisački glas*. Novine pod svim tim nazivima zadržavaju kontinuitet uređivačke politike uz neznatne promjene.

⁷ Fabijan Kovač (Virje, 1873. – Sisak, 1961.), kroničar i publicist. Doselio se u Sisak 1892. i u njemu proveo cijeli radni vijek. Zaposlio se u Gradskom poglavarstvu, u kojem je do 1897. bio protustavnik, a zatim blagajnik i računovođa. Umirovljen je 1928. kao računarski savjetnik. U Štednoj i predujamnoj zadruzi za grad i kotar Sisak bio je najprije pomoćni činovnik, poslije ravnatelj i knjigovođa, a 1935. postaje direktor do njezine likvidacije (1947. – 1949.). Član *Hrvatskoga sokola* bio je od dolaska u Sisak do 1948. godine. U Hrvatskom pjevačkom društvu *Danica* bio je pjevač, tajnik, dopredsjednik, a od 1931. do 1933. i predsjednik. Za života su mu objavljena djela: *Tumačenja o izravnih poreznih, te zemaljskih i občinskih daća*, Sisak 1904.; *Pouka o privremenom oprost i popustu poreza*, Sisak 1906.; *Temeljna uputa o vršenju občinsko blagajničkih poslova*, Sisak 1911.; *Gradske i seoske općine*,

povijesti grada Siska, koja je većim dijelom sačuvana u Gradskom muzeju Sisak.⁸ Kovač je svojim marnim bilježenjem događanja kojima je bio suvremenik i prikupljanjem podataka o prošlim događanjima od njihovih suvremenika⁹ ostavio vrijedan trag istraživačima povijesti rodnoga Virja i Siska, u kojem je proveo veći dio života. Radno mjesto gradskoga računovođe, koji je kao izvjestitelj bio dužan prisustvovati sjednicama Gradskoga zastupstva, omogućilo mu je da bude u tijeku glavnih gradskih događanja, a pristup gradskoj blagajni omogućio mu je uvid u arhivsku građu koja se u njoj čuvala.¹⁰ Osobna sklonost aktivnoga sudjelovanja u radu građanskih društava upotpunila je njegov ugled među sisačkim građanstvom.

Tjednik *Sisački glas* pokazao se relevantnim izvorom podataka za potrebe ovoga rada. *Sisački glas* izlazio je svih ratnih godina i danas je ostao sačuvan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i Gradskom muzeju Sisak, gdje se čuva unutar posebne zbirke *Dokumentarna zbirka II*. Urediivačka koncepcija *Sisačkoga glasa* tijekom Prvoga svjetskog rata razlikovala se od mirnodopske. Od sredine rujna 1914. objavljuju se opširniji urednički uvodnici koji izvješćuju o stanju na pojedinim bojišnicama, donose se pregledi najnovijih političko-diplomatskih djelovanja, a tekstovima se dodaju domoljubni komentari. U listu se redovito prenose vijesti o ratnim uspjesima 27. sisačke pukovnije na raznim bojištima.¹¹ Iako je *Sisački glas* bio stranačko glasilo Stranke prava, unutarnja je politika tijekom ratnih godina ostajala u pozadini njihova interesa. Na tjednoj razini donosili su vijesti o najvažnijim zbivanjima u gradu i vrlo su detaljno pratili sve humanitarne akcije. Nakon svake od njih donosili su izvješća o financijskim ili učincima

I. sv., Sisak 1925.; *Gradske i seoske općine*, II. sv., Sisak 1929.; *Statuti i pravilnici grada Siska*, Sisak 1925.; *Prikaz razvoja grada Siska o njegovoj pedesetogodišnjici*, Sisak 1925.; *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Danice« o šezdesetogodišnjici opstanka*, Sisak 1929. U listu *Hrvatske novine*, koji je izlazio u Sisku od 1925. do 1945., objavljivao je podlistak »Iz stogodišnjice prošlosti grada Siska 1838. – 1939.« O njemu vidi opširnije: Mira Kolar-Dimitrijević, »Fabijan Kovač ili kroničar Virja i kroničar Siska«, *Podravski zbornik* 33 (2007.), 161.-186.; Đurđa Zorko i Jasminka Jagačić-Borić, *Sisački biografski leksikon* (dalje: *SBL*), Sisak 2006., 161.-162.; *Rukopisna ostavština Fabijana Kovača*, ur. Vlatko Čakširan, Sisak 2010., 5.-16.

⁸ Rukopisi Fabijana Kovača pohranjeni su u Gradskom muzeju Sisak u *Dokumentarnoj zbirci I*. Građu je Muzeju darovao osobno Kovač, koji je 1942. bio među osnivačima te ustanove. Veći dio građe objavljen je u knjizi *Rukopisna ostavština Fabijana Kovača*, a manji dio pronađen nakon objave još uvijek se nalazi u rukopisu.

⁹ U svojim zapisima Kovač često na marginama bilježi imena osoba od kojih je prikupljao informacije.

¹⁰ Kolar-Dimitrijević, »Fabijan Kovač«, 162.

¹¹ »Junačтво 27. domob. pukovnije«, *Sisački glas* 2, br. 39, 6. rujna 1914., 3.

druge vrste, zahvale pojedincima, te precizno navode iznose uplaćene u humanitarne svrhe.

Osim toga, *Sisački glas* slikovito je dočaravao ratnu gradsku stvarnost prenoseći duh svakidašnjice i izvješćujući o načinu života Siščana tijekom ratnih stradanja. Tako se, primjerice, u uvodniku 41. broja *Sisačkoga glasa* daje uputa »hrvatskim ženama« kako da se ponašaju dok su im muževi na bojišnici: »Te naše žene neće pokazati nikakva junačtva budu li okolo samo kukale i okolo kao bez glave hodale. Vaša hrvatska žena uvijek je svoga vojna oduševljeno spremala ponosno za vojsku a kod kuće je obavljala svaki posao [...].«¹² Ratna propaganda postajala je intenzivnija sa svakim novim brojem, u skladu s intenziviranjem ratnih operacija i povećanjem broja mobiliziranih građana.

O gradu Sisku početkom 20. stoljeća

Sredinom 19. stoljeća Sisak se snažno ekonomski razvija i grad postaje jedno od najvažnijih trgovačkih središta toga dijela Austro-Ugarske Monarhije.¹³ Nesmetani razvitak u moderno trgovačko središte omogućen mu je nakon ujedinjenja Vojnoga i Civilnoga Siska (1874.) u jedno gradsko središte.¹⁴ Razvitak trgovine uzrokovao je jačanje građanske klase, u kojoj je dominantnu ulogu preuzeo trgovački stalež. U njihovim su rukama bili organi državne uprave i lokalne vlasti, a i društveni su život organizirali zatvarajući se u okvire vlastitoga staleža, nastojeći ograničiti ulazak ostalih slojeva građanstva. Najveću pozornost posvećivali su ekonomskim interesima, što je nužno dovodilo do suradnje s ugarskim privrednicima. Kada je ugarska politika prometne pravce podvrgnula vlastitim interesima, Sisak je počeo

¹² »Sakupljajmo krmu«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 1.

¹³ Preduvjet za ekonomski razvitak grada bila je izgradnja i aktivacija trgovačke magistrale Sisak - Karlovac - Rijeka, nakon čega su glavni trgovački pravci izgledali ovako: od Osijeka i Vukovara Dunavom do Zemuna, Savom do Siska, Kupom do Karlovca, iz Karlovca cestom do Rijeke, Senja, Bakra ili Kraljevice. Takav trgovinski zamah zahtijevao je i dobru infrastrukturu, pa se u Sisku grade pristaništa, mnogobrojna skladišta i žitni magazini. Na Kupi se pretovarivala roba iz velikih u manje lađe koje su je prevozile prema Karlovcu.

¹⁴ Do 1874. Sisak je bio razjedinjen na 2 upravno-politička naselja: Vojni Sisak ili Novi Sisak nalazio se na desnoj obali Kupe i potpadao je pod vojnu upravu Banske krajine, a Civilni Sisak ili Stari Sisak nalazio se na suprotnoj (lijevoj) obali i bio je pod civilnom upravom.

stagnirati, što je u njegovu slučaju značilo da nije rastao onako brzo i s onolikim priljevom stanovništva kako je to bilo u prethodnim desetljećima.¹⁵

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće industrija, koja je u Sisku započela intenzivni razvojni put, postaje novi temelj društvenih odnosa. U tom je razdoblju uočljiva preobrazba društvenih struktura i oblika javnoga života, kojoj su preduvjet bile promjene ekonomske strukture. Započeti proces industrijalizacije, koji je velikim dijelom bio rezultat političkih odluka i povijesnih okolnosti, ograničio je prostor daljnjega razvitka do tada prevladavajuće trgovine. Broj stanovnika je rastao,¹⁶ što je zahtijevalo brzu arhitektonsku i urbanističku prilagodbu naselja, pa su 1903. na području Staroga i Novoga Siska sagrađene 663 kuće.¹⁷ Iste godine u Sisku su radila 3 paromlina, zadružno skladište, tvornica octa i sode, tvornica tambura, parna pilana, 4 krušne peći, 8 ciglana, 9 žitnica, 30 istovarišta i pivovara.¹⁸ Grad je svoj gospodarski opstanak i napredak riješio orijentacijom prema industriji utemeljenoj na trgovačkom kapitalu.¹⁹ Pojavom industrijskih pogona povećao se i broj radnika u ukupnom stanovništvu. Razvijala se i željeznička mreža otvaranjem pruge Sisak – Karlovac (1903.), ali je riječni promet i dalje ostvarivao znatan protok robe, što se vidi po postavljanju dizelskih motora na kolosijek za utovar i istovar vagona u Rimskoj ulici²⁰ (1902.) i elevatora (1908.).²¹ Uskoro je (1907.) izgrađena i gradska munjara.²²

Međutim, ukupno gledajući, predratno doba donosi laganu stagnaciju u gospodarskim kretanjima. Vidljivo je to i po tempu graditeljskih intervencija

¹⁵ Izgradnjom željezničkih prometnih pravaca u smjeru sjever-jug, a ne očekivanih istok-zapad, te nižim željezničkim tarifama za prijevoz robe kroz Ugarsku Sisak napuštaju velika trgovačka poduzeća, ali i veći broj stanovnika, posebice bogatiji trgovci, koji su mijenjali boravište ovisno o tome gdje im je bilo moguće ostvariti brži obrt kapitala i steći veću dobit.

¹⁶ Sisak je 1890. imao 6.129 stanovnika, 1900. njih 6.632, a 1910. 7.545 stanovnika (*Zbornik građe : politički i društveni pokreti u Sisku 1869. – 1918.*, prir. Štefica Radmanović i Ana Vazdar, Sisak 1992., 6.). Povećanje broja stanovnika bilo je dio globalnih europskih demografskih kretanja. Iako je ovdje evidentan porast broja stanovnika, on ne negira i odljev stanovništva.

¹⁷ Ivo Maroević, *Sisak : grad i graditeljstvo*, Sisak 1998., 68.

¹⁸ Ferdo Hefe, »Prilozi za povijest grada Siska«, *Sisački glas* 7 (1908.), br. 21-28.

¹⁹ O sisačkoj industriji detaljno vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, *Prilog gospodarskoj povijesti Siska između dva svjetska rata*, Sisak 2005.

²⁰ Rimska ulica proteže se uz sam tok rijeke Kupe, koja prolazi središtem Siska i nizvodno od grada ulijeva se u Savu. To je prostor koji je bio prvi urbaniziran, i to brzim tempom. U njoj su kuće imali najimućniji sisački trgovci. Neposredno uz riječnu obalu bila su nanizana brojna trgovačka skladišta, čijoj se gradnji posvećivala iznimna pozornost jer su njihov izgled i veličina bili svojevrsni statusni simbol.

²¹ Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova : Sisak*, 93.

²² Vlatko Čakširan, *Gradska munjara Sisak 1900. – 1947.*, (katalog izložbe), Sisak 2007., 23.

u gradskom urbanom području, koji više nije onako predimenzioniran kao u drugoj polovini 19. stoljeća. Jedan od konkretnih pokazatelja toga stanja jest i to što je početkom 20. stoljeća prezasićenost na tržištu dovela do pada cijene građevnoga materijala, posebno cigle, koja se tada zbog nedostatka potražnje prodavala u bescjenje.²³

Unatoč svim nedaćama, Sisak je do Prvoga svjetskog rata bio grad u punom smislu te riječi, a to je razdoblje s povijesnoga aspekta najviše obrađeno u gradskim kronikama iz pera suvremenika. Bilo je obilježeno masovnim regrutacijama, oskudicom i skupoćom, zbog čega je brojno stanovništvo sisačke okolice potražilo utočište u Sisku. Stanovništvo Siska vrlo se brzo prilagodilo ratnim uvjetima, a čitava zajednica djelovala je vrlo požrtvovno s obzirom na to da je rat utjecao na društvena kretanja u smislu razvijanja osjećaja opće solidarnosti.

O građanskim društvima u Sisku

Općenito uzevši, djelovanje građanskih društava u Sisku početkom 20. stoljeća bilo je u skladu s duhom vremena, trenutačnim društvenim, ali i političkim stremljenjima te lokalnim potrebama, a osnivanje građanskih društava postaje sastavnim dijelom života razvijenih građanskih sredina.²⁴

Zamah osnivanja građanskih društava u Sisku bilježimo od 1870-ih. Ponajprije se osnivaju razna trgovačka društva. Trgovački stalež okupljao se najviše u okvirima vatrogasnih i pjevačkih društava. Među prvima je osnovano Dobrovoljno vatrogasno društvo (1865.), koje će poslije postati najbolje organizirano sisačko društvo. Nakon toga osnovano je u Vojnom Sisku staleško društvo trgovačke mladeži (1869.), koje je ubrzo preraslo u Hrvatsko pjevačko društvo *Danica*, čiji je postanak »usko vezan sa tadašnjim društvenim i političkim prilikama u Hrvatskoj«.²⁵ Među najstarijima je i društvo *Sisačka dvorana*, osnovano 1871.,²⁶ nakon čega je uslijedilo

²³ Vlatka Vukelić, *Obitelj Colussi u Sisku : prilog proučavanju građanske povijesti Siska druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća*, (katalog izložbe), Sisak 2011., 19.

²⁴ Lucija Benyovsky, »Dobrotvorna gospojinska društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata«, *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998.), br. 1, 73.; Herman Kaurić, »Koliko je društava djelovalo«, 433.

²⁵ Fabijan Kovač, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Danice« u Sisku o šezdesetogodišnjici opstanka*, Sisak 1929., 3.

²⁶ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Unutarnji odjel Zemaljske vlade, Zbirka Društvena pravila, pravila br. 2.435/1871.

osnivanje čitavoga niza kulturnih, trgovačkih, obrtničkih, humanitarnih i sportskih društava.²⁷ Svako pojedino društvo određivalo je pravila prema kojima je netko mogao postati njegovim članom. Osim pripadnosti određenom staležu, pristup društvu određivalo je imovinsko stanje, društveni položaj i ugled pojedinca. Usto treba napomenuti da su pojedina društva ograničavala članstvo na one koje osim staleške povezuje politička, nacionalna i vjerska pripadnost. Kako osnivanje i rad brojnih sisačkih društava izlazi iz okvira zadane teme, važno je naglasiti da su pravila mnogih od njih naglašavala humanitarni karakter društva, koji se u mirnodopskom razdoblju zasnivao na osnivanju bolesničkih i potpornih blagajni i zaklada.²⁸

Najistaknutije javne osobe u gradu bile su članovi više društava istovremeno, što je u to vrijeme bila uvriježena pojava.²⁹ Bilo je uobičajeno i da imućni i ugledni pojedinci imaju važne funkcije u različitim društvima. Oni su bili ili podupiratelji društava ili njihovi aktivni članovi. To im je omogućavao njihov imovinski status, budući da su glavni izvori financiranja društava bili vlastita aktivnost, članarina i dobrotvorni priloz. Kroničari kažu: »Tako je to išlo do godine 1914. Godine 1914. obustavljeno je djelovanje sviju društava pa i 'Danice'. Prekinuta je pjesma ljubavi i mira, jer je započela druga pjesma: pjesma bojne trublje i bubnjeva, grozna pjesma topova i bomba, strojnih pušaka i aeroplana, divlje rušenje i uništavanje sviju dobara materijalnih i duševnih, što ih je čovječanstvo kroz vjekove steklo bilo, nastao je Svjetski rat.«³⁰

U hrvatskoj historiografiji prevladava mišljenje da je izbijanjem rata i donošenjem naredbe bana Ivana Skerleca od 27. srpnja 1914. potpuno prestao rad svih registriranih društava izuzev Crvenoga križa. No ban je u dogovoru s Vojnim zapovjedništvom u Zagrebu, a uz preporuku županijske ili gradske oblasti, mogao dopustiti nastavak djelovanja pojedinim društvima.³¹ Pritom je bio važan sastav upravnoga odbora društva, odnosno procjena domoljubne orijentacije njegovih članova. S obzirom na potrebe, ban je 22. rujna 1914. dopustio vladinim povjerenicima samostalno odobravanje

²⁷ Vlatko Čakširan, »Građanska društva Siska na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće«, *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 5 (2005.), 63.-86.

²⁸ Vidi više u: Čakširan, »Građanska društva Siska«, 63.-86.

²⁹ Herman Kaurić, »Koliko je društava djelovalo«, 434.

³⁰ Kovač, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva*, 11.

³¹ *Zbirka zakona i naredaba koje su u svezi s ratom izdane u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1915., 57.; »Naredba bana [...] br. 4.232/Pr. od 27. srpnja 1914. [...]«, *Narodne novine* 80 (Zagreb), br. 170, 27. srpnja 1914., 3. O tome više vidi u: Herman Kaurić, »Koliko je društava djelovalo«, 435.

rada dobrotvornim društvima za podupiranje i prehranu djece te potpornim društvima za slučaj bolesti ili smrti, jer ta naredba nije negirala prethodnu o zabrani rada društava. Osnovna svrha društava koja su dobila odobrenje za nastavak rada tijekom 1914. bila je briga za opskrbu siromašne školske djece ili siročadi hranom, odjećom i obućom, a djelovala su i pripomoćna društva za osiguranje osnovnih životnih potreba članova i njihovih obitelji.³² Unatoč brojnim nejasnoćama o povijesti društava u Sisku, možemo pretpostaviti da su i ondje djelovala na tim odrednicama.³³

O društvenoj djelatnosti i samoj organizaciji društava početkom Prvoga svjetskog rata pisao je gradski kroničar Fabijan Kovač: »Ratna godina. Sisak je bio pun vojničтва. Ovdje bio je kader, koji je sastavljao maršabataljune i otpremao ih na ratište. Želja vojničkih krugova bila je da se priredi koncert u korist podružnice 'Crvenog križa' i 'Gospojinskog odbora za prehranu naših ratnika'. Tko će to prirediti nego 'Danica', koja u to vrijeme nije imala zborovodje ni potpunog zbora, jer je mnogo pjevača bilo na ratištu. Tomu je doskočio garnizon sisački, koji je dao nekoliko sposobnih ljudi, orkestar i dva dirigenta.«³⁴

Od početka ratnih zbivanja pa do kraja 1914. u Sisku bilježimo intenzivan rad triju humanitarnih društava i jednoga odbora.³⁵ Zamjetno je da društva imaju općenito vrlo ležeran stav prema svojem nazivu, primjerice *Gospojinski odbor u Sisku* odnosno *Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika*. Osim toga društva djelovala je *Podružnica Društva Crvenoga križa te Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku i Odbor za priredbu kućne zabave u svrhu darovanja božićnice vojnicima domaće 27. domobranske pukovnije*. Osim što su mijenjali nazive, učestala je bila promjena humanitarnoga djelovanja, odnosno izlazak iz okvira djelokruga rada radi kojega je društvo osnovano. Jedino društvo koje nije imalo promjene u imenu i djelokrugu rada jest *Podružnica Društva Crvenoga križa*.

³² Više vidi u: Herman Kaurić, »Koliko je društava djelovalo«, 427.-463.

³³ Suvremena historiografija nije se bavila društvenim životom Siska na zadovoljavajući način. Društenost je obrađena fragmentarno, kao dio monografija o Sisku i sisačkim obiteljima ili članaka objavljenih u *Godišnjaku Gradskega muzeja Sisak*. Svaki pokušaj iznošenja taksativnih podataka o društvima ne bi bio pouzdan. Pokušaj prikaza društvenoga života u Sisku dao je u spomenutom članku Vlatko Čakširan, no ni tu nisu obrađena sva gradska društva istraživanoga razdoblja. Više vidi u: Čakširan, »Građanska društva Siska«, 63.-86.

³⁴ Kovač, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva*, 77.

³⁵ Uobičajeno je bilo da se od početka ratnih operacija i intenziviranja humanitarne djelatnosti osnivaju *ad hoc* odbori na inicijativu pojedinih humanitarnih društava. Zadatak im je bio odraditi unaprijed određenu akciju u preciziranom razdoblju i s definiranim krajnjim korisnikom karitativne pomoći.

Gospojinski odbor u Sisku / Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika

Humanitarna društva organizirala su se vrlo često na inicijativu žena, i to uglavnom pripadnica imućnijega građanskog sloja, što je zamjetno od druge polovine 19. stoljeća i osnivanja prvih gospojinskih društava u Hrvatskoj. Odmah uz njih bile su učiteljice. Karitativna aktivnost bila je način na koji su žene općenito započele aktivno zauzimati dio javnoga prostora. To je bila aktivnost koja nije odudarala od tradicionalne uloge žene kao skrbnice o djeci, starijima i bolesnima, odnosno aktivnosti koja je bila ograničena u prvom redu na obiteljski krug i zbog rata je prešla njegove granice. Najviše energije usmjeravale su društveno angažirane Sišćanke u organizaciju pomoći za siromašnu i nezbrinutu djecu.

U Sisku se 1870. na inicijativu sisačkoga Gospojinskog odbora naziru počeci osnivanja *Društva siromašne školske mladeži*. Međutim to je društvo formalno registrirano tek 1875., a prvi se put spominje upravo u kontekstu brige za mlade.³⁶ Slične su nedoumice vezane i uz datum osnivanja sisačkoga Gospojinskog odbora, koji do danas nije ustanovljen.³⁷ Gospojinska su društva tijekom Prvoga svjetskog rata radila ili pod okriljem podružnica ili kao zasebni odbori za ratnu pripomoć. Tako je sisački Gospojinski odbor radio pod imenom Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika.³⁸

Prvi »ratni« sastanak toga društva održan je na poziv Anke Cettolo³⁹ 13. kolovoza 1914. i bio je izrazito posjećen. Sastanak je otvorio tadašnji ravnatelj škole prof. Mihovio Jug⁴⁰, koji je obrazložio i svrhu okupljanja »sisačkih gospoja«. Osnovni zadatak sastanka bio je odabir članica Gospojinskoga

³⁶ Ferdo Hefe, *Prilozi za povijest grada Siska*, Sisak 2010., 21.

³⁷ Iako su detaljniji podaci o osnivanju i djelovanju toga društva još neistraženi, moguće je zaključiti da je Sisak, po uzoru na brojne druge hrvatske gradove, imao organizirano društvo u okvirima kojega su Sišćanke organizirale humanitarne i školske aktivnosti.

³⁸ *Sisački glas* 2, br. 36, 15. kolovoza 1914., 1.

³⁹ Anka Cettolo bila je kći poznatoga sisačkog trgovca Mije Krivošića. Udala se 1877. za Gjuro Cettola, koji je potjecao iz imućne petrinjske graditeljske obitelji, ali je već nakon 2 godine ostala udovica. U sisačkom se tisku spominje kao »ugledna udova Cettolo«, najčešće u kontekstu humanitarnoga rada.

⁴⁰ Mihovio Jug (Čemehovec, 1874. – Zagreb, 1954.), učitelj, pjesnik i društveni djelatnik. Bio je predsjednik Hrvatskoga učiteljskog društva, osnivač i predsjednik Učiteljskoga društva učitelja građanskih škola i prvi predsjednik Učiteljskoga društva za grad i kotar Sisak (1909. – 1916.). Za boravka u Sisku bio je član mnogih društava. U Hrvatskom pjevačkom društvu *Danica* bio je basist i solo pjevač, ali i predsjednik društva. Bio je tajnik Dobrovoljnoga vatrogasnog društva, odbornik *Hrvatskoga sokola*, zborovođa Obrtničko-radničkoga društva *Sloga*, a tijekom Prvoga svjetskog rata predsjednik Odbora za podavanje okrepe ranjenicima i upravitelj bolnice Crvenoga križa (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 141.).

odbora koji bi za cilj imao skrb o obiteljima vojnika koje su ostale bez ikakvih primanja. Nakon uvoda o plemenitosti djelovanja, izabran je Odbor na čelu s predsjednicom Ankom Cettolo, potpredsjednicama Marijom Prikril-Crnadak⁴¹ i Emom Alexander, tajnicom Paulinom Fitz, zamjenicom tajnice Katarinom Mihelčić, blagajnicom Ljubom Prettner i zamjenicom blagajnice Emilijom Mayer. Članice Odbora bile su gospođe Valerija Horvath, Kristina Barković, Olga Valenteković, Marija Strasser, Rozalija Steiner, Elsie Jünker, Berta Tomac, Ljuba Tominac, Ljuba Vnućec, Sofija Kupfermann, Anka Jug, Josipa Engel, Berta Schwarz, Klara Eckstein, Zdenka Schram, Dragica Ježić i Ljuba Devai. Za nekoliko članica Odbora nismo uspjeli pronaći osobna imena.⁴² To su gospođe Petković, Nagel, Sigur, Frish, Bitroff Reich⁴³, Katić i Lončar. Predsjednica Cettolo zahvalila je na povjerenju i predložila promptno osnivanje zajedničke kuhinje. Za to je priložila 25 kruna, u istu svrhu novac je doniralo *Izraelitsko gospojinsko društvo* (100 kruna), a ostale članice pojedinačno su donirale skromniju svotu. Novac su donirale i neke gospođice koje nisu bile članice novoosnovanoga odbora, pa je već prvu večer sakupljeno ukupno 337 kruna.⁴⁴

Već 20. kolovoza 1914. održan je novi sastanak, na kojem je odlučeno da će se potrebitim obiteljima davati pomoć u živežnim namirnicama. Izabran je uži odbor društva, koje su činile Anka Cettolo, Ema Alexander, Katarina Mihelčić i Ljuba Prettner te odbornice Marija Strasser, Dragica Ježić i Berta Schwarz. Zadatak toga odbora bio je odrediti količinu pomoći u namirnicama i podjela pomoći svake subote, ali samo onima kojima je to bilo nužno, što se dokazivalo potvrdom dobivenom u Gradskom poglavarstvu.

⁴¹ Marija Prikril-Crnadak (Zagreb, 1859. – Zagreb, 1944.), pjevačica (sopran). Učenje pjevanja započela je u Hrvatskom glazbenom zavodu kod prof. Vatroslava Lichteneggera, potom kod Ivana pl. Zajca, a zatim u Beču. Za vrijeme studija gostovala je 1876. u Zagrebu. Od 1878. bila je stalna članica Hrvatskoga narodnog kazališta i upamćena je kao prva koloraturna pjevačica na zagrebačkoj sceni. Udala se 1887. za odvjetnika Vladimira Crnadka iz Siska, u kojem ostaje još nekoliko godina nakon suprugove smrti 1915., a zatim se vraća u Zagreb. Nastupala je do 1922. kao koncertna pjevačica u Sisku, Zagrebu i Budimpešti. Bila je članica Hrvatskoga pjevačkog društva *Danica*, čiji je predsjednik bio njezin suprug, nastupala je na brojnim koncertima i bila je izabrana za zaslužnu članicu društva (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 260.).

⁴² Članice Odbora kontinuirano se u tisku navode samo prezimenima, a njihova se osobna imena spominju tek sporadično. Ono što se za njih smatralo važnim prezime je supruga, u pravilu ugledna i imućna člana zajednice. Uz prezime se umjesto imena žene najčešće navodilo suprugovo zanimanje (npr. supruga liječnika, udova graditelja, kći trgovca i slično).

⁴³ »Bitroff Reich« mogle bi biti Milka Bitroff i Ema Reiss, ali za sada nemamo konkretnu potvrdu za to. U novinama su dosta česte tiskarske pogreške, pa smatramo da je i ovdje riječ o pogrešci i da se zapravo radi o dvije osobe.

⁴⁴ »Gospojinski odbor u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 36, 15. kolovoza 1914., 1.

Dogovoreno je i da će se sjednice Odbora održavati svakoga petka, jer je to postalo nužno zbog sve veće neimaštine.⁴⁵

U međuvremenu je Odbor promijenio ime u Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika, što nije formalno zabilježeno, ali prema spomenu osoba u *Sisačkom glasu* i opisu njihovih humanitarnih aktivnosti, poglavito predsjednice Odbora, zaključujemo da je riječ o istom društvu. Donacije za Odbor vrlo su izdašne i gotovo da nije bilo viđenije sisačke obitelji koja mu nije nešto uplatila.⁴⁶ U istom tempu građanstvo je nastavilo donirati novac i u rujanskom tjednu, a Odbor je usmjerio rad na prikupljanje novca, pa u novinskim recima pratimo popise obitelji i pojedinaca koji su donirali novac.⁴⁷

Početak listopada 1914. donio je širenje Odbora novim članovima. Donacije su i dalje bile znatne, a pojavljuju se i milodari u obliku davanja određenoga postotka od ukupnoga prihoda pojedinih poduzeća, kina i drugih.⁴⁸ Tako je Union-kino⁴⁹ doniralo 10 % svojega utrška,⁵⁰ a novčane donacije daju i sisački pekari.⁵¹ Iz mjesečnoga izvješća Odbora proizlazi da je zahvaljujući donacijama u rujnu prehranjeno 94 djece sisačkih domobrana.⁵²

Krajem listopada pojedinačna su darivanja u blagom padu, međutim Union-kino i dalje je revni pomagač, a najizdašniju donaciju uplatila je Uprava nadvojvodskih dobara (400 kruna), pa su prikupljena sredstva u konačnici bila viša od donacija prethodnih tjedana.⁵³ Pojedinačne donacije pratimo i kroz studeni. Tada je primjerice Irma Rankl⁵⁴ donirala 50 kruna,⁵⁵

⁴⁵ »Gospojinski odbor u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 37, 23. kolovoza 1914., 3.

⁴⁶ »Iz 'Gospojinskog odbora za prehranu siročadi vojnika'«, *Sisački glas* 2, br. 40, 13. rujna 1914., 2.

⁴⁷ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 2.

⁴⁸ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 43, 4. listopada 1914., 2.

⁴⁹ Vlasnik Union-kina bio je svratištar Izidor König, zakupnik najvećega i najpoznatijega sisačkog svratišta *Veliki Kaptol*. On je davao dio utrška kinopredstava u humanitarne svrhe i organizirao besplatne predstave za ranjene vojnike sve do 1917., kada kino preuzima Edison-kino. O tome vidi tjedne rasporede Union-kina objavljene u *Sisačkom glasu*.

⁵⁰ »Gospojinsko društvo za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 45, 18. listopada 1914., 3.

⁵¹ »Sisački pekari u dobrotvorne svrhe«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 3.

⁵² »Javna zahvala«, *Sisački glas* 2, br. 43, 4. listopada 1914., 4.

⁵³ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 47, 1. studenoga 1914., 3. Datumi donacija vezani su uz datum objave tiskovine, a ne stvarno vrijeme uplate.

⁵⁴ Za Irmu Rankl imamo vrlo malo biografskih podataka. Znamo da joj je djevojačko prezime Sartori i da je bila udana za trgovca Jakova Rankla. Njihov sin, također Jakov, bio je poznati sisački odvjetnik i slikar (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 266.).

⁵⁵ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

što izdvajamo kao neobično visoku donaciju pojedinca s obzirom na to da su one prema tiskanim izvješćima o darovateljima i visinama novčanih donacija uobičajeno u rasponu od 1 do 10 kruna. Savez gostioničarsko-krčmarskih zadruga⁵⁶ iz Zagreba također daruje ovaj odbor, pokazujući time da pitanje humanosti prelazi lokalne okvire.⁵⁷ Darovatelji su sve češće sami časnici i dočasnici 27. pješačke domobranske pukovnije, časnici pastuharne⁵⁸ i oružarnice, vjerojatno i sami svjesni da se njihove obitelji mogu vrlo brzo naći u situaciji obitelji njihovih poginulih suboraca.⁵⁹

Početkom prosinca Odbor intenzivno sudjeluje u organizaciji sakupljanja darova za Božić za vojnike na ratištu zajedno s novoosnovanim Odborom za priredbu kućne zabave u svrhu darovanja božićnice vojnicima domaće 27. domobranske pukovnije,⁶⁰ što zorno pokazuje koliko su isprepletene djelatnosti humanitarnih društava tijekom Prvoga svjetskog rata. Krajem prosinca 1914. ovelu donaciju radu Gospojinskoga odbora ponovno su dali Savez gostioničarsko-krčmarskih zadruga i Izraelska bogoštovna općina.⁶¹ Prema podacima iz izvora možemo zaključiti da je do kraja godine Odbor prehranjivao oko 100 vojničke siročadi mjesečno.⁶²

⁵⁶ Savez gostioničarsko-krčmarskih zadruga djelovao je na cijelom području Hrvatske i Slavonije, a od 1907. vjerojatno je u Sisku postojala njihova podružnica.

⁵⁷ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 49, 15. studenoga 1914., 3.

⁵⁸ U sisačkom prigradskom naselju bila je smještena Pastuharska postaja 1, Galdovo. Vojnička pastuharna u Hrvatskoj i Slavoniji osnovana je 1854., a 1857. u Zagrebu je osnovana »komanda za remontiranje« pastuha. Nakon 1869. ta je komanda potpala pod ugarsko Ministarstvo poljoprivrede, a od 1877. predana je Zemaljskoj vladi zajedno sa svojim odjelima u Varaždinu i Galdovu, kojima su pripadali svi »zemaljski« pastusi u Hrvatskoj. U pastuharnama su se obavljali svi poslovi konjogojstva i u njima su bila smještena grla najbolje uzgojne vrijednosti, a ostala su se predavala na brigu seoskim gospodarstvima. Vidi više u: Saša Paprika i Ante Ivanković, »Eksterijerne odlike posavskog konja s područja Odranskog i Lonjskog polja«, *Stočarstvo* 59 (2005.), br. 2, 91.-119.

⁵⁹ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

⁶⁰ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 53, 13. prosinca 1914., 2.

⁶¹ »Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 54, 20. prosinca 1914., 3.

⁶² GMS, inv. br. 30039, *Godišnji izvještaj više pučke škole realnoga smjera, niže pučke škole djevojačke, dječjačke niže pučke škole i niže opće pučke škole u Trnskijevoj ulici u Sisku za školsku godinu 1914. - 1915.*, Sisak 1915., 28.

Podružnica Društva Crvenoga križa u Sisku

Početak rata postavio je pred društva zahtjev za intenziviranje aktivnosti, posebice Crvenoga križa, koji je već samim svojim osnivanjem bio utemeljen na humanitarnom djelovanju. Koliko su Sišćani bili informirani o djelovanju društva govori citat tajnika Podružnice Društva Crvenoga križa mr. Makse Hrnjaka⁶³ i predsjednice Marte pl. Šipuš⁶⁴: »Koliko imade ljudi u Sisku, koji znadu da ovakovo društvo postoji ovdje, a koliko ih imade koji znadu u koju je svrhu ovo društvo osnovano?« Nakon toga čitatelje upućuju na činjenicu da Podružnica Društva Crvenoga križa u Sisku postoji već 40-ak godina te posebno naglašavaju da je svrha društva »ratnicima u ratu prvu pomoć pružiti, vidati je i liječiti i ako je moguće i život im spasiti. Dakle, na svaki način, društvo sa najplemenitijim ciljem!«. ⁶⁵ Bila je to jedna od 50 podružnica koliko ih je bilo u Hrvatskoj početkom Prvoga svjetskog rata. ⁶⁶

Crvenom križu javio se veći broj Sišćanki za obavljanje bolničarske službe te im predsjedništvo na tome zahvaljuje i najavljuje da će proglašenom biti pozvane na obavljanje dužnosti. ⁶⁷ Međutim, kako nisu sve članice Društva Crvenoga križa bile obučene za bolničarke, dr. Crljenjak proveo je žurnu obuku kojom je osposobio 120 mlađih žena za obavljanje bolničarske službe. ⁶⁸

Već krajem kolovoza 1914. članstvo Crvenoga križa u Sisku poraslo je s dotadašnja 23 na 203 člana, što pokazuje opću solidarnost građana uslijed ratnih nedaća. Time je bio ispunjen prvi zadatak koji su pred građane stavili

⁶³ Maksimilijan (Makso) Hrnjak (Kamensko kraj Karlovca, 1866. – Zagreb, 1927.), ljekarnik. Nakon što je 1889. promoviran za magistra farmacije na Sveučilištu u Zagrebu, započeo se baviti poslom ljekarnika u Petrinji. Godine 1902. kupio je već uhodanu ljekarnu *Vernak* u Novom Sisku. Godine 1912. kupio je kuću u Starom Sisku, u kojoj je nastavio ljekarnički posao. Ljekarnu je nakon njegove smrti vodila supruga Ida sve do 1948., kada je ljekarna prešla u društveno vlasništvo, a danas su u tom prostoru *Sisačke ljekarne*. Osim humanitarnim radom bavio se glazbom i šahom. Bio je predsjednik Odbora za osnivanje građanske glazbe u Sisku te osnivač i predsjednik Šahovskoga kluba *Sisak* (1908.). Za svoj humanitarni rad odlikovan je 1916. Srebrnom počasnom kolajnom Crvenoga križa s ratnom dekoracijom (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 126.).

⁶⁴ Marta pl. Šipuš, r. pl. Chloupek (Zagreb, 1853. – Sisak, 1939.), supruga Ivana pl. Šipuša, starijega sina Nikole pl. Šipuša. Obitelj Šipuš jedna je od najpoznatijih sisačkih obitelji zaslužnih za pokretanje mnogobrojnih gospodarskih aktivnosti koje su snažno utjecale na razvitak Siska kao trgovačkoga i industrijskoga središta.

⁶⁵ »Društvo Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 34, 2. kolovoza 1914., 3.

⁶⁶ Rajko Fureš, Dubravko Habek i Drago Kozina, »Bolnica Crvenog križa u Krapini tijekom Prvog svjetskog rata od 1914. do 1918.«, *Acta medico-historica Adriatica* 14 (2016.), br. 1, 133.-144.

⁶⁷ »Za Crveni križ u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 34, 2. kolovoza 1914., 3.

⁶⁸ »Za ranjenike putujuće kroz Sisak«, *Sisački glas* 2, br. 38, 30. kolovoza 1914., 3.

dotadašnji malobrojni članovi, a to je bilo brojčano osnaživanje. Drugi neodgovid zadatak toga društva bilo je prikupljanje dobrovoljnih priloga, jer dotadašnji način sakupljanja pomoći naplatom članarine nije bio dostatan za zadatke koje si je društvo postavilo kao cilj. Aktivnost je trebalo proširiti na prikupljanje novčanih iznosa, robe, hrane i raznih drugih potrepština, na skladištenje, dostavu i raspodjelu pomoći, organiziranje šivanja i pletenja rublja i, najvažnije od svega, organiziranje bolnice za ranjene vojnike.

Vrlo brzo nakon početne inicijative, već je tijekom kolovoza 1914. bilo sakupljeno gotovo 1.000 kruna za pomoć ratnim stradalnicima, a svaki istaknutiji član sisačke društvene zajednice obavio je pretplatu članarine.⁶⁹ Članovi toga društva kao pojedinci humanitarno djeluju na različite načine. Primjerice, natporučnik Milutin Valenteković i njegova supruga preuzeli su na sebe obvezu organiziranja prijenosa ranjenika do bolnice, što nije bio lak zadatak s obzirom na rekviriranje prijevoznih sredstava za vojne potrebe. Obitelj Valenteković ponudila je izvođenje raznih građevinskih zahvata na prostorima za zbrinjavanje ranjenika, ali su nesebično ponudili i zbrinjavanje ranjenika u vlastitom domu o svojem trošku do njihova potpunoga izlječenja. Knjižar Janko Dujak⁷⁰ besplatno je tiskao bolničke natpise i popise ranjenika i redovito je u svojem tjedniku *Sisački glas* donosio izvješća o radu humanitarnih društava i popise donatora. Pojedini su davali kola za prijevoz, vino za ranjenike, led za potrebe bolnice i drva za pripremu hrane. Po kućama se sakupljalo razno rublje, cigarete i posuđe. Građanstvo je zamoljeno da donese ukuhano voće, malinovac, cigarete i slično, a imućniji su građani zamoljeni da na skrb preuzmu časnike ili ranjene vojnike.⁷¹

Sisačka Podružnica Crvenoga križa preuzela je na sebe još jednu veliku odgovornost, preuređenje raspoloživih gradskih prostora u bolnice, budući da su postojeći bolnički kapaciteti bili nedostadni za trenutačne potrebe. Organiziranje bolničke skrbi za ranjene vojnike bila je nova dimenzija djelovanja Crvenoga križa, koja nije bila uključena u njihov djelokrug u

⁶⁹ »Iz 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 37, 23. kolovoza 1914., 1.

⁷⁰ Janko Dujak (Sisak, 1869. - Sisak, 1925.), tiskar, novinar, nakladnik, pisac i političar. Sin postolarskoga obrtnika Jakova i Ane r. Ban. U Sisku je završio nižu i višu pučku školu, a kod tiskara Adolfa Fante 1887. slovoslagarski zanat. Proputovao je Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Austriju, Italiju, Švicarsku i Francusku. U Mostaru je uređivao *Glas Hercegovine*. S Josipom Čupakom 1895. otvara tiskaru u Sisku, a 1899. osamostaljuje se u poslu. Tiska tiskovine poput *Sisačkoga viestnika*, a 1902. pokreće *Sisački glas*. Ostaje njegov vlasnik, nakladnik i pisac tekstova do smrti, a list je tiskan u njegovoj tiskari (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 74.-75.). Djelovao je kao član Hrvatskoga pjevačkog društva *Danica*, Dobrovoljnoga vatrogasnog društva Sisak, Radničko-obrtničkoga društva *Sloga*, *Hrvatskoga sokola* i *Hrvatske čitaonice*.

⁷¹ »Iz 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 37, 23. kolovoza 1914., 1.

mirnodopskim vremenima. Posebnom uredbom kralja Franje Josipa I. skrb za ranjene i bolesne vojnike prešla je u nadležnost Crvenoga križa, čije podružnice ubrzano organiziraju bolnice. Tako je bolnica u Sisku postala jedna od 35 bolnica Crvenoga križa na području Hrvatske.⁷² Iz novinskih članaka vidimo da su škole⁷³ dane na uporabu Crvenom križu za bolnice, a građanstvo se umoljavalo da zauzvrat preda slobodne prostorije na uporabu školama za potrebe školske obuke. Za više informacija o tome stanovništvo se trebalo obratiti Gradskom poglavarstvu ili ravnateljstvu škole.⁷⁴ Bolnica Crvenoga križa bila je smještena u prostoru niže i više pučke škole u Starom Sisku i u zgradi Sokolane u njezinoj neposrednoj blizini.⁷⁵ Nastava se, ako se održavala, izvodila u zgradi kotarskoga suda i ženske stručne škole, ali je često bilo spojeno po nekoliko razreda u jedan.⁷⁶

U listopadu je tom društvu posvećen oveći uvodnik *Sisačkoga glasa* da bi se čitateljstvu objasnilo društveno poslovanje i humanitarni rad društva. U članku stoji da tada u Sisku rade 3 bolnice za ranjenike pod nazivom bolnica Crvenoga križa, koje su bile smještene u 2 škole,⁷⁷ takozvanoj Pelešovoj kući i Sokolani. Bolnice su mogle primiti 220 ranjenika, a postojala je i »pomoćna« bolnica u čekaoničnom prostoru željezničkoga kolodvora, kapaciteta 12 ležajeva, namijenjena ranjenicima koji nisu mogli nastaviti putovanje uslijed teškoga fizičkog stanja. Primarna uloga te ustanove bila je da se ranjenicima previju rane, da se malo odmore i ojačaju dovoljno da bi mogli nastaviti putovanje do predviđenoga odredišta. Autor članka navodi

⁷² Fureš, Habek i Kozina, »Bolnica Crvenog križa u Krapini«, 134.

⁷³ U Sisku su postojale Viša i niža pučka dječjačka škola (1888. – 1920.), Opća pučka djevojačka škola (1860. – 1921.), Ženska stručna škola (1895. – 1959.), Šegrtska škola (1869. – 1945.) i Niža pučka škola u Novom Sisku (1913. –). O tome više vidi: Božena Kraguljac, *220 godina škola u Sisku*, (katalog izložbe), Sisak 2001.

⁷⁴ »Školska viest«, *Sisački glas* 2, br. 38, 30. kolovoza 1914., 3.

⁷⁵ Fabijan Kovač u svojim djelima o bolnicama kaže: »Osim prave bolnice bile su još provizorno uredjene: u Pelešovoj kući blizu vojarne, pa u bivšoj sokolani i školi.« U školskoj zgradi u Novom Sisku nalazila se od 20. listopada 1914. Carska i kraljevska bolnica kao bolnica oporavnoga odjela Kraljevske 27. domobranske pukovnije. O tome vidi više u: GMS, inv. br. 30622, F. Kovač, *Sisak do prvog svjetskog rata i sloma Austro-Ugarske*, (rukopis). Bolnica Crvenoga križa u Sisku otvorena je 14. rujna 1914. i bila je smještena u spomenutim školskim zgradama u Starom Sisku te novosagrađenoj zgradi Sokolane u školskom dvorištu. Gradnja Sokolane, koja je imala dvoranu za vježbanje i pozornicu, dovršena je u siječnju 1913., a kako je »društveni rad bio nemoguć, Sokolana pretvorena je u bolnicu Crv. Križa«. O tome vidi više u: GMS, inv. br. 30638, F. Kovač, *Hrvatski Sokol u Sisku*, (rukopis).

⁷⁶ Kraguljac, *220 godina škola*, 18.-19.

⁷⁷ Za bolnice Crvenoga križa koristile su se zgrade više i niže pučke škole. Školska zgrada sagrađena je 1858., a 1876. je dograđena. Pokraj nje se 1898./1899. gradila nova školska zgrada, jednokatnica. Vidi više u: Maroević, *Sisak*.

da su vojnici-ranjenici toliko dobro zbrinuti da, iako su svi bolesni, na licima imaju izraz zadovoljstva jer je skrb o njima izvrsna zahvaljujući domaćim liječnicima i građankama volonterkama.⁷⁸

Nerijetko u tisku pratimo zahvale vojnika humanitarnim društvima. Primjerice, »prazna posada« na rehabilitaciji u Varaždinskim Toplicama piše češkim medijima, što prenosi *Sisački glas*, te poručuju da »nemogu naći rieči, kako da se zahvale na brizi i požrtvovnom susretanju hrvatskih žena i gospode *Crvenog križa* u Sisku«. ⁷⁹

U danima koji slijede Crveni križ zahvaljuje na učestalim donacijama općinama Lekenik, Sela, Odra i Gušće. Znatne su donacije i drugih prigradskih općina i sela (Martinska Ves, Topolovac, Mala Gorica, Lekenik, Kratečko, Preloščica i Budaševo), odnosno s područja koja su tradicionalno hranila sam Sisak. Uglavnom su donirali prehrambene artikle, ali i rubenu, košulje i gaće. Važan podatak iz tiska upućuje na činjenicu da se u Sisku krajem rujna 1914. danonoćno prehranjivalo između 400 i 600 ranjenika.⁸⁰ U isto vrijeme intenzivan je obilazak volontera po okolnim mjestima i sakupljanje potrepština na licu mjesta, a uobičajene su i »donacije u radu« poput besplatnoga šišanja i brijanja ranjenika. U Sisku su se donacijama istaknula pojedina društva poput *Sisačkoga veteranskoga vojnog društva* ili vlasnika kina. Gradsko poglavarstvo pomagalo je tako što bolnici nije naplaćivalo trošak za električnu energiju. Posebno su zanimljive zahvale za donacije duhana. Autor jednoga novinskog članka komentira da će vojnici čak odbiti obrok samo da bi mogli »cigaretu zapaliti«. Vrlo brzo po uspostavi sustava prikupljanja humanitarne pomoći uočeni su i pokušaji zlorabe, jer su se po gradu i kotaru već pojavili lažni sakupljači pomoći. Stoga se već u rujnu 1914. javnost upozorava na to da pravo sakupljanja donacija imaju samo pojedinci koji raspoložu pismenom punomoći koju izdaje Crveni križ.⁸¹

⁷⁸ »Nešto o nutarnjem radu i poslovanju Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 1.

⁷⁹ »Zahvala ranjenih vojnika hrvatskim ženama!«, *Sisački glas* 2, br. 39, 6. rujna 1914., 3.

⁸⁰ Vjerojatno se ovdje misli na broj ranjenika koji su smješteni u raznim vrstama sisačkih bolnica. Ukupan broj ranjenika zbrinutih u Sisku donosi drugi članak, gdje stoji: »Dne 9. veljače imao je odbor 'Crvenoga križa' svoju glavnu godišnju sjednicu. Glavni predmet viećanja bijaše izvještaj o poslovanju društva od otvorenja bolnice (14. rujna 1914.) do konca godine 1915. U to vrijeme primilo je društvo u njegu 2.493 vojnika, 29 saniteta i 9 inih osoba, što čini 78.606 obskrbnih dana« (»Sjednica odbora Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 4, br. 7, 13. veljače 1916., 2.).

⁸¹ »Iz 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 1.

Prema vojnoj oblasti, Sisku su dodijeljeni dr. Franjo Szlavik⁸² i dr. Eckstein⁸³, no kako je skrb o 220 ranjenika za samo dvojicu liječnika bio nemoguć zadatak, liječenju su se pridružili i sisački liječnici Crljenjak, Javanda i Blažeković. Volonterke su asistirale liječnicima, pa su tako gospođa supruga dr. Franje Gutschyja⁸⁴ i supruga natporučnika Valentekovića asistirale u takozvanoj rezervnoj bolnici (Vojarna). U uvodniku se posebice hvali gradski tehničar Engel,⁸⁵ koji je bio vrlo svestran, a opisujući sve njegove zasluge, autor teksta omogućava nam uvid u postupanje s ranjenicima. Tako je, primjerice, opisano da je svaki ranjenik prije negoli mu je tretirana rana morao biti opran i presvučen u čisto rublje. Volonteri su pripremali salu za pregled, a nakon obrade ranjenike su odnosili u čiste sobe i polagali ih na čiste ležajeve, nakon čega su skrb o njima preuzimale bolničarke-volonterke zadužene za održavanje reda i čistoće po sobama. Pri samom dolasku s kolodvora vojnici su najprije upisivani u prijamnoj sobi, nakon čega su slijedile ostale bolničke radnje. U prijmu i upisu ranjenika sudjelovale su također volonterke, gospođice koje su pismenost i naobrazba kvalificirale za obavljanje toga posla. Rad mlađih volonterki nadziralo je nekoliko uglednih sisačkih gospođa, uglavnom supruga liječnika ili ljekarnika (gospođe Crnjak, Hrnjak, Jug itd.). Gospođi Engel⁸⁶ bio je povjeren nadzor nad bolničkom

⁸² Dr. Franju Szlavika postavila je vojna vlast za liječnika u bolnici Crvenoga križa u Sisku. O njemu znamo tek da je u Sisku boravio 19 mjeseci, od osnutka te bolnice do veljače 1916., kada su ga vojne vlasti premjestile za upravitelja pričuvne bolnice u Zagrebu. Odbor Crvenoga križa priredio mu je oproštaj pri odlasku uz izraze zahvale i poštovanja. Tom prilikom izrečeno je: »Svi koji su ga poznavali, štovali su ga kao čovjeka umnog, ozbiljnog i vanredno dobra srca. [...] Došao ste stranac po jeziku, ali ne stranac po srcu. Iz svake vaše riječi, iz svakog vašeg pogleda, vidjesmo, a vidješe još bolje ranjenici naši, vašu plemenitu dušu« (»Oproštaj s liječnikom«, *Sisački glas* 4, br. 7, 13. veljače 1916., 2.).

⁸³ Dr. Eckstein bio je »društveni liječnik crvenog križa« (»Nešto o nutarnjem radu i poslovanju Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 1.).

⁸⁴ Franjo Gutschy (Sisak, 1869. – Lipik, 1946.), liječnik. Nakon završenoga medicinskog fakulteta radio je u Bolnici milosrdnih sestara, gdje je bio voditelj Odjela za unutrašnje bolesti i ravnatelj bolnice (1914. – 1921.). Od 1922. do mirovine bio je ravnatelj lječilišta u Lipiku (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 109.).

⁸⁵ Vjerojatno je riječ o Vjekoslavu Engelu (Sisak, 1892. – ?, 1942.), a ne o Carlu. On je 1931. otvorio ljekarnu u Sisku (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 79.). Obitelj Engel primjer je obitelji čiji su se svi članovi nesebično uključili u rad humanitarnih društava u Sisku tijekom Prvoga svjetskog rata na najrazličitije načine. Ne samo da su organizacijski prisutni u odborima humanitarnih društava, nego su prionuli i najtežim i najodgovornijim fizičkim poslovima.

⁸⁶ Josipa (Jozefina) Engel, r. Deutsch (Zagreb, 1868. – ?), supruga industrijalca i vlasnika pilane Josipa Engela. Imali su sedmero djece: Ludoviku (Viku) (1885.), Danicu (1886.), Bertolda (1887.), Milana (1889.), Carla (1891.), Vjekoslava (1892.) i Marijanu (1895.). Cijela obitelj Engel bavila se glazbom. Otac Josip bio je odličan violinist i sudjelovao je na brojnim koncertima *Danice* uz klavirsku pratnju supruge Josipe. Sin Milan bio je član zbora *Danice*, a kćeri Marijana i Vika stekle su visoko

kuhinjom. Ona je sastavljala jelovnik, naručivala i nabavljala namirnice te sama dijelila ranjenicima hranu. Pomagao joj je niz gospođica koje su cijeli dan provodile u bolnici, a među njima je bila i Marijana,⁸⁷ njezina mlađa kći. U istom tekstu opisan je rad još jednoga važnog bolničkog odjela, odjela za rublje, zaduženog za pranje, prekrajanje i krpanje rublja.⁸⁸

O njezi koju ranjenima pružaju bolničarke *Sisački glas* donosi članak pod naslovom »Naše samaritanke«: »U sva vremena bile su bolničarke angjeli čuvari nesretnih ratnih ranjenika, pa evo i prigodom današnjih ratova ženski sviet vrši službu njegovateljica, svuda pa i liepi broj naših sisačkih gospodja i gospodjica vrši samaritansku službu u našim bolnicama. Težku svoju službu vrše dragovoljno i najvećom požrtvovnošću, kojoj se diviti moramo, pa ćemo im u ime nagrade iznieti časna imena, da ih sačuvamo poznijem naraštaju za liepi primjer.«⁸⁹ Nakon toga slijedila su imena i prezimena stotinjak Siščanki, volonterki bolnice Crvenoga križa u Sisku.

Unatoč uloženom trudu, problemi s kojima se bolnica Crvenoga križa susretala bili su brojni. Primjerice, njihov odbor apelira na vlasnike sisačkih ciglana da im doniraju dvojica kola cigle za taracanje putova u krugu bolnice da vojnici ne bi morali hodati po blatu tijekom lošega vremena. Zatim su molili vlasnike kola i konja da im darovanu ciglu prevezu, jer vlasnici sisačkih ciglana to nisu mogli učiniti s obzirom na to da su dio raspoloživih kola i konja morali ustupiti za ratne potrebe.⁹⁰

Da su bolnice pod upravom Crvenoga križa bile dobro organizirane i da su radile na visokoj razini dokaz je i nenadana inspekcija koju su činili predsjednik Zemaljskoga odbora Crvenoga križa Aladar grof Janković, potpredsjednik Milan Krešić⁹¹ i tajnik Društva Crvenoga križa Viktor Badalić.

glazbeno obrazovanje i još su tijekom školovanja često izvodile operne arije na koncertima u Sisku. Josipa Engel svoj je humanitarni rad nastavila i nakon Prvoga svjetskog rata te je 1922. bila prva predsjednica prosvjetne i dobrotvorne udruge sisačkih žena *Hrvatica Posavkinja* (poslije *Hrvatska žena*) (GMS, inv. br. 30647, Fabijan Kovač, *Kazališna, glazbena i pjevačka umjetnost, /rukopis/*; Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 78.-79.).

⁸⁷ Marijana Engel, udana Febo (Sisak, 1895. - ?), pjevačica. Neko vrijeme živjela je u Osijeku i pjevala u osječkom kazalištu. Često je izvodila operne arije u pjevačkom društvu *Danica* te se, kao i otac Josip, bavila režiranjem predstava.

⁸⁸ »Nešto o nutarnjem radu i poslovanju 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 1.

⁸⁹ »Naše samaritanke«, *Sisački glas* 2, br. 43, 4. listopada 1914., 4.

⁹⁰ »Molba Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 2.

⁹¹ Milan Krešić (Karlovac, 1844. - Zagreb, 1929.), gospodarstvenik i publicist. Završio je trgovačku školu u Zagrebu, a potom studirao u Parizu. Profesor merkantilnih predmeta na Visokoj trgovačkoj školi u Zagrebu (1876. - 1880.). Bio je dugogodišnji tajnik Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu i

Uvaženi gosti bolnicu su ocijenili iznimno dobro, kao i razinu čistoće u njoj.⁹² Zanimljivo je izvješće o umrlim ranjenicima u sisačkim bolnicama. U Sisku je do kraja studenoga od rana zadobivenih u boju preminuo 21 ranjenik, od toga 7 Hrvata.⁹³ Vjerojatno su poginuli bili sahranjivani u neku zajedničku grobnicu, no moramo ustvrditi da danas nije poznato mjesto njihova ukopa. Pretpostavljamo da je ukop obavljen na nekadašnjem gradskom groblju sv. Kvirina, ali prema današnjim saznanjima, njihovi ostaci nisu preneseni na aktualno gradsko groblje *Viktorovac*.⁹⁴

Darivanje Društva Crvenoga križa nastavlja se i u živežnim namirnicama i u ogrjevu i rubenini, a donacije su se prikupljale sa širega sisačkoga područja.⁹⁵ Peče se kruh za ranjenike u pećima sisačkih pekara, a pojava kolere iziskuje dodatne napore medicinskoga osoblja.⁹⁶

Krajem listopada 1914. organizirana je izvanredna skupština sisačke Podružnice Crvenoga križa s glavnim točkama dnevnoga reda u obliku izvješća tajnika i blagajnika o radu Odbora te o njegovu proširenju.⁹⁷ Građani nastavljaju s uplatama donacija, a doniraju ih i udruženja poput *Častničke blagavaonice*.⁹⁸ Donacije u rubenini i novcu stižu s okolnih područja, primjerice iz Topolovca,⁹⁹ a sisački pekari i dalje sakupljaju i doniraju novčana sredstva.¹⁰⁰ Znakovit je članak *Sisačkoga glasa* koji govori o tome da ne bi trebalo pojedinačno isticati volontere Crvenoga križa jer su svi oni podjednako važni. Očito je to aluzija na prethodne članke u istoj tiskovini, gdje se poimence navode zasluge i požrtvovnost pojedinih Siščana, što se, po

gradski zastupnik. Pokrenuo je i uređivao strukovne časopise *Trgovački list* (1876. – 1880.), *Obrtnik* (1884. – 1896.) i *Trgovački obrtni svijet* (1897.) te pisao gospodarske članke u *Obzoru*, *Vijencu*, *Bankarstvu* i *Narodnom bogatstvu*. Autor je monografije *Pedesetgodišnjica Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu 1852-1902*. Preveo je nekoliko djela francuskih ekonomista (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33906>, pristup ostvaren 15. travnja 2015.).

⁹² »Inšpiciranje bolnice Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

⁹³ »Umrli vojnici u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 51, 29. studenoga 1914., 2.

⁹⁴ Na groblju sv. Kvirina kao gradskom groblju ukapalo se od 1804. do 1960-ih. Nakon toga ulogu gradskoga groblja preuzima *Viktorovac*, na kojem se i danas nalazi (Lojzo Buturac, *Stoljeća župe Sv. Križa u Sisku*, Petrinja 2006., 252.-254.). Groblje sv. Kvirina devastirano je i na njemu je sagrađen dječji vrtić. Ti su podaci dobiveni u travnju 2015. od uprave sisačkoga Gradskog groblja *Viktorovac*.

⁹⁵ »Iz 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 2.

⁹⁶ »Zahvala Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 45, 18. listopada 1914., 3.

⁹⁷ »Svim članovima 'Crvenog križa' u Sisku do znanja!«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 1.

⁹⁸ »Podružnica 'Crvenog križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 3.

⁹⁹ »Za toplu odjeću vojnicima na ratištu«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 3.

¹⁰⁰ »Sisački pekari u dobrotvorne svrhe«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 3.

svemu sudeći, donekle pretvorilo u natjecanje.¹⁰¹ U listopadu je zabilježena velika financijska donacija Podružnici Crvenoga križa od »Njegove visosti nadvojvode Fridricha i njezine visosti nadvojvotkinje Isabelle« u iznosu od 800 kruna.¹⁰²

Izvršna sjednica Glavnoga odbora Društva Crvenoga križa podružnice Sisak održana je 28. listopada 1914. i na njoj je sudjelovalo 150 članova. Sjednicu je otvorila predsjednica Marta pl. Šipuš, koja je pozdravni govor završila poklikom: »Živio Kralj, živila naša krasna domovina i živila naša hrabra vojska.« Tajnik Maksimilijan Hrnjak dao je izvješće o radu društva, koje je jednoglasno prihvaćeno, a blagajnik Vilko Beck priopćio je financijsko stanje. Na inicijativu dr. Mije Medjimurca¹⁰³ Odbor je prihvatio inicijativu da se privremeno odustane od sakupljanja donacija po sisačkim selima jer je financijska struktura društva trenutačno bila solidna, a seljaci su bili silno opterećeni kojekakvim nametima. S obzirom na veliko povećanje obima posla, Odbor je povećan s 3 na 21 člana. Predsjedničku funkciju podijelili su Mijo Medjimurec i Marta pl. Šipuš, a svaki novi član Odbora dobio je »razne druge poslove«.¹⁰⁴

U tisku se iznosi da je 5. studenoga u Sisak prispjelo 150 ranjenika, pa je Crveni križ bio vrlo aktivan, pogotovo njegovo pomoćno osoblje koje je zaprimilo i uređivalo vojnike.¹⁰⁵ Upućen je i novi poziv volonterima da sudjeluju u radu društva, jer su neki od njih izgubili prvotno oduševljenje.¹⁰⁶ Tom se prilikom ističe zahvala brijaču Štromajeru, koji je poslao svoje radnike da uredi i obriju ranjenike.¹⁰⁷ Pojedinci su i dalje darivali društvo tako što su, primjerice, umjesto kupnje grobnoga vijenca za blagdan Svih svetih novac predviđen za to donirali Crvenom križu.¹⁰⁸ Crveni križ ponekad je

¹⁰¹ »Rad 'Crvenoga križa' u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 3.

¹⁰² »Crveni križ u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 47, 1. studenoga 1914., 3.

¹⁰³ Mihael Medimurec (Hlebine, 1866. - Zagreb, 1941.), sisački župnik. Kao župnik došao je u Sisak 1900., a već 1902. izabran je u Gradsko zastupstvo, u kojem ostaje do Prvoga svjetskog rata. Potkraj 1918. bio je član Narodnoga vijeća u Sisku. Podržavao je Tuškanovu Hrvatsku stranku prava i jedan je od osnivača stranke te prvi potpredsjednik kluba stranke. U Gradskom zastupstvu pokrenuo je 1906. rezoluciju protiv guvernera Rijeke, koji je ignorirao Hrvate u Rijeci, a 1907. predsjedao je Pučkom skupštinom u Sisku protiv uvođenja mađarskoga jezika na hrvatskim željeznicama. Godine 1921. otišao je u Zagreb (Zorko i Jagačić-Borić, *SBL*, 210.).

¹⁰⁴ »Izvanredna skupština Crvenog križa«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 1.

¹⁰⁵ »Iz Crvenoga križa«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹⁰⁶ »Gospoje i gospojice«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹⁰⁷ »Iz Crvenoga križa«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹⁰⁸ »Hvalevrjedno«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

imao i »tematska« sakupljanja nužnih stvari. Tako je početkom studenoga sakupljao odjeću i rublje za ranjenike.¹⁰⁹

Izraelitska bogoštovna općina uplatila je na njihov račun oveću donaciju od 235 kruna, a pojedinci su darovali potrebne namirnice: piliće, vino, jaja ili kupus. U manjoj sredini kakva je bio Sisak bilo je moguće prepoznati obitelji koje se nisu odazivale pozivima niti se uključile u humanitarne aktivnosti, pa je takvima izrečena kritika. Prema autoru članka koji je pisao o donacijama, neki su bili mnogo bogatiji od mnoštva koje je do tada već nešto doniralo.¹¹⁰

Približavanjem kraja godine svi su članovi Crvenoga križa bili upozoreni na to da se prema članku 14. pravila društva do kraja godine moraju zaključiti poslovne knjige, pa ih se poziva na uređivanje dokumentacije. To je zapravo bio poziv za podmirenje članarine, koja je još uvijek bila važan i stabilan izvor prihoda.¹¹¹ Odbor je i dalje umoljavao darove u rubenini, s tim da ističu da ne mora biti nova nego samo čista.¹¹² Sisačka okolica donirala je Crvenom križu u prosincu piliće, mrkvu, suhe šljive i slično. Gornjoposavska sela Martinska Ves i Dubrovčak Desni bila su najveći donatori.¹¹³

Krajem prosinca zamjetne su prigodne donacije, i to one božićne. Uglavnom se darovalo vino, pivo i topla odjeća.¹¹⁴

U razmatranju humanitarnih organizacija u Sisku početkom Prvoga svjetskog rata ne bi trebalo zaobići *Učiteljski zbor sisačkih škola*. Njegov je osnovni zadatak bila briga o obrazovanju, ali je u ratnim okolnostima taj zbor dao poseban naglasak humanitarnom radu u školama i aktivnostima pojedinih prosvjetnih radnika i radnica. Školski ravnatelj Mihovio Jug i učiteljica Katarina Mihelčić među onim su sisačkim učiteljima čiju angažiranost valja posebno spomenuti jer su bili među najaktivnijim pojedincima tijekom Prvoga svjetskog rata.

Pred cjelokupni Učiteljski zbor ratne su okolnosti postavile nove zadatke. Prije svega trebalo je organizirati nastavu u prostorima koji nisu bili namijenjeni tome. Otežavajuća okolnost bila je i to što su učitelji bili pozivani u djelatnu vojnu službu. Zbog ograničenoga prostora razredi su

¹⁰⁹ »Darovi Crvenom križu u robi«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹¹⁰ »Iz Crvenog križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹¹¹ »Svim p.n.članovima Crvenoga križa u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

¹¹² »Crvenom križu«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

¹¹³ »Za naše ranjenike«, *Sisački glas* 2, br. 53, 13. prosinca 1914., 3.

¹¹⁴ »Crvenom križu pokloniše za Božić«, *Sisački glas* 2, br. 55, 24. prosinca 1914., 2.

se spajali, nastava se odvijala povremeno i sa smanjenom satnicom. Učiteljice su preuzimale dio posla mobiliziranih učitelja i s nemobiliziranim su se učiteljima vrlo aktivno uključile u humanitarni rad. Ponajviše su radile u bolnicama Crvenoga križa, ali su iznimno važan oblik humanitarne aktivnosti provodile s učenicima. Žene iz prigradskih i seoskih naselja oko Siska darovale su Crvenom križu materijal za šivanje rublja, a »dobre učenice i vriedne učiteljice primile su se svojski krojenja i šivanja, ali ruke učenica još su neuvježbane, a učiteljica je premalo da se taj golemi posao u najkraće vrijeme svrši«. ¹¹⁵ Riječ je o učenicama Ženske stručne škole u Sisku, koju su mogle upisati djevojke s navršenih barem 12 godina. ¹¹⁶ Usto su učenice viših razreda obavljale izvidničke (skautske) poslove u bolnici Crvenoga križa i pripomagale Odboru za podavanje okrepe ranjenicima i Gospojinskom odboru za prehranu siročadi naših ratnika. ¹¹⁷

Posebnu zaslugu za uspješnu organizaciju rada škola i njihovo uključivanje u humanitarne aktivnosti imao je školski ravnatelj Mihovio Jug, o kojem su suvremenici rekli: »U ovim ratnim vremenima mnogo je radio u školi i izvan nje oko promicanja ratnih interesa poimence u društvu za podavanje okriepa ranjenicima, u gospojinskom društvu za podupiranje siročadi ratnika i u 'Crvenom Križu', pa je zato nedavno i odlikovan srebrnom počasnom kolajnom 'Crvenog križa' sa ratnom dekoracijom.« ¹¹⁸

Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku

U Sisku je krajem kolovoza na inicijativu magistra farmacije Makse Hrnjaka osnovan odbor »koj imade zadaću, da skrbi za sredstva, kojima će naše ranjenike, koji su od daleka puta na prolazku kroz Sisak kriepiti«. Odbor je odmah uputio poziv »na slavno občinstvo s uljudnom molbom, da doprinese svoj obol ili u novcu ili u živežnim namirnicama«. ¹¹⁹ Članovi društva sakupljali su, primjerice, malinov sok, ukuhano voće, mineralnu vodu, sodu, rum i razne druge živežne namirnice te duhan, dakle sve što su procijenili

¹¹⁵ »Poziv našim gradjankama«, *Sisački glas* 2, br. 43, 4. listopada 1914., 2.

¹¹⁶ Kraguljac, *220 godina škola*, 42.-43.

¹¹⁷ GMS, inv. br. 30039, *Godišnji izvještaj više pučke škole realnoga smjera*, 28.

¹¹⁸ Kovač, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva*, 67.

¹¹⁹ »Za ranjenike proputujuće kroz Sisak«, *Sisački glas* 2, br. 38, 30. kolovoza 1914., 3.

bitnim za pomaganje vojnicima u prolazu s mjesta neposredno uz prugu dok su njome prolazili vagoni puni vojnika prevozeći ih s bojišta na bojište.¹²⁰

Društvo kao zahvalu pojedincima za donacije redovito u *Sisačkom glasu* objavljuje njihova imena.¹²¹ Na isti način daju se upute onima koji su voljni pomoći kako mogu biti najkorisniji. Tako nisu neuobičajene vijesti poput: »Gospoje – ne pečite za prolazeće ranjenike kolačiće nego kruh od barem 3 kg. Ovaj tjedan će biti veliki transporti. Molimo da svaka domaćica upita gosp. Sakača za kada treba kruh. 1. ulica neka odmah peče i šalje.«¹²² Ova vijest daje nam uvid u dobru organizaciju rada Odbora, kao i o njihovu realnom poimanju problema s kojima su se susretali na terenu.

Bilo je i mnogo pojedinačnih darivanja, pa *Sisački glas* donosi vijesti o tome da su Odbor za podavanje okriepa prolazećim ranjenim vojnicima darivali kotarski sudac Gjuro Mraz sa 81 krunom i gradski kontrolor gosp. Stojanović sa 110 kruna.¹²³ U listu je mnogo naslova kao »Ratna pripomoć«, gdje je navedena količina sakupljenoga novca, ali ne i podaci kamo je i za koje potrebe taj novac išao.¹²⁴ Mnogo je članaka o ranjenicima koji su dovezeni u Sisak na putu prema Zagrebu, pri čemu se donose precizni podaci o njima: ime, prezime i mjesto odakle su. Zamjetno je da je većina ranjenika dopremanih u Sisak bila rodnom sa širega područja sisačkoga kotara. Postojale su, naravno, i iznimke, ali su u postocima male.¹²⁵

Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku proširio je svoju aktivnost i izvan granica grada Siska i prigradskih naselja. Intenzivno je sakupljao sredstva za potrebite, i u Sisku i u Petrinji, i primjerice u općini Gora. *Sisački glas* taksativno navodi količinu sakupljenih sredstava i pojedinačnih donacija.¹²⁶ Zamjetne su i znatne donacije pojedinih društava (primjerice Vatrogasnoga društva) ili poduzeća (primjerice Udruženih sisačko-capraških skladišta d. d.).¹²⁷

Krajem rujna Odbor proširuje članstvo, pa ga sada čine i kraljevski kotarski sudac Rudolf Ježić, gradski senator Viktor Vukelić, kotarski pristav Jurica Gjurin, vjeroučitelj Matej Šturlić, trgovac Viktor Mihelčić i učitelj

¹²⁰ »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 38, 30. kolovoza 1914., 3.

¹²¹ »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 3.

¹²² »Viesti«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 3.

¹²³ »Darovi za ranjene vojnike«, *Sisački glas* 2, br. 38, 30. kolovoza 1914., 3.

¹²⁴ »Ratna pripomoć«, *Sisački glas* 2, br. 37, 23. kolovoza 1914., 3.

¹²⁵ »Ranjenici u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 37, 23. kolovoza 1914., 3.

¹²⁶ »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 41, 20. rujna 1914., 3.

¹²⁷ »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 40, 13. rujna 1914., 3.

Viktor Rudolf. Ističe se vrlo uspješna kampanja pečenja kruha za ranjenike koji prolaze kroz Sisak, tijekom koje su opskrbljena 3 velika vlaka ranjenika. Osim kruhom, Sišćanke su ranjenike darivale salamom i slaninom, a pritom su se najvrednijima pokazale žene iz Novoga Siska. Sakupljeno je i nešto novca, a Odbor je apelirao na građanstvo da donira tiskovine za ranjenike.¹²⁸ Kako su se vrlo precizno objavljivala imena svih pojedinačnih donatora, vjerujemo da je uloga takvih popisa bila potaknuti građanstvo na neki oblik nadmetanja u darivanju. I početkom listopada nastavlja se sakupljanje kruha i kolača, s tim što je sada zamjetan angažman židovskih trgovačkih obitelji koje su se uključile u rad Odbora.¹²⁹

Veliki broj ranjenika i opća neimaština nisu bili jedini problemi s kojima su se nosili. Dana 9. listopada 1914. održan je sastanak Odbora kojem je prisustvovao i gradonačelnik Julije Horvath, a tematski je bio vezan uz okružnicu Zemaljske vlade kojom se tumačilo kako treba postupiti pri pružanju pomoći ranjenicima, a da se pritom spriječe neželjene posljedice širenja zaraznih bolesti, posebice kolere, koja je bila realna opasnost, te kako članovi Odbora trebaju postupiti u slučaju otkrivanja zarazne bolesti. Gradonačelnik je izvijestio Odbor da na teritoriju Hrvatske i Slavonije još nije zabilježen nijedan slučaj oboljenja ni smrti od kolere, ali zaključuje da će uskoro zima i da će tada skrb za ranjenike biti teža. Neobično je što središnja vlast šalje takvu okružnicu dok lokalna vlast tvrdi da kolere nema nigdje u zemlji, pa ni u Sisku. U istom novinskom članku zaključuje se da je početni donatorski uzlet splasnulo, pa Odbor apelira na one koji ne mogu pomoći svojom prisutnošću neka pomognu u donaciji novca ili živežnih namirnica. Vidljivo je da im nedostaje brašna, jer ga izričito traže, te predlažu rješenja kako će brašno davati sisačkim pekarima, od kojih očekuju pečenje kruha za ranjenike. Iz navoda je vidljivo da kruh za ranjenike još uvijek peku i sisačke gospođe, zamjetne su i pojedinačne donacije hrane, no u tom su periodu posve izostale donacije u novcu.¹³⁰

Darivanje Odbora kruhom se nastavlja, s tim što se u darivanje povremeno uključuju i manja mjesta poput Jazvenika, koja inače nisu bila uključena. No mnogo je manje darova u mesnim namirnicama.¹³¹

¹²⁸ »Rad odbora za podavanje okrepe prolazećim ranjenicima u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 42, 27. rujna 1914., 3.

¹²⁹ »Rad odbora za podavanje okrepe prolazećim ranjenicima u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 43, 4. listopada 1914., 2.

¹³⁰ »Odbor za podavanje okrepe propućujućim ranjenicima u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 44, 11. listopada 1914., 3.

¹³¹ »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 45, 18. listopada 1914., 3.

Odbor brižno prati što je u određenom trenutku najpotrebnije. Krajem listopada uočena je smanjena potreba za kruhom, pa se prikupljaju uglavnom novčane donacije, no u znatno manjem iznosu od početnih. Iako je odaziv građana i dalje velik, sada je riječ o donacijama u filirima, a vrlo rijetko u krunama. Uslijed odluke Gradskoga poglavarstva, a na zahtjev Gradskoga fizikata, Odbor je morao obustaviti svoje djelovanje krajem listopada 1914. zbog straha od mogućega širenja kolere i ostalih »kužnih« bolesti. Na svojoj sjednici 23. listopada Odbor je potvrdio odluku o prestanku djelovanja do daljnjega, odnosno do prestanka opasnosti od kolere. I dalje su u tisku vidljive pojedinačne donacije, doduše vrlo skromne. Iznimka je 300 kruna od uprave dobra nadvojvode Friedricha iz Topolovca.¹³² Iako mu je formalno obustavljeno djelovanje, Odbor je nastavio sakupljati donacije i početkom studenoga uspjelo im je prikupiti 36 kruna.¹³³

U prvim mjesecima postojanja Odbor je »hranom, pićem, duhanom itd. nadario 45-50.000 ranjenika«. ¹³⁴ Krajem studenoga na sastanku u Gradskoj vijećnici odlučeno je da Odbor nastavi s radom.¹³⁵

Odbor za priredbu kućne zabave u svrhu darovanja božićnice vojnicima domaće 27. domobranske pukovnije

Krajem studenoga objavljen je u *Sisačkom glas* veliki uvodnik u kojem je sveukupno sisačko stanovništvo pozvano na veliku humanitarnu akciju za prikupljanje novca za božićne darove vojnicima na ratištu. Akcija se provodila u cijeloj Monarhiji za milijun i pol ratnika, a pokrenuli su je Ratni pripomoćni ured Carskoga i kraljevskoga ratnog ministarstva i Kraljevsko ugarsko ministarstvo za zemaljsku obranu. Sva humanitarna društva u Monarhiji upućena su na sakupljanje sredstava za to.¹³⁶

U tu se svrhu u Sisku ubrzo formirao i »poseban odbor« s idejom da se organizira mali koncert i poneka kućna zabava na kojoj bi se sakupljala sredstva.¹³⁷ U početku donacije nisu velike i nije iskazan zamjetan interes

¹³² »Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 46, 25. listopada 1914., 2.

¹³³ »Odboru za prehranu prolazećih ranjenika«, *Sisački glas* 2, br. 48, 8. studenoga 1914., 3.

¹³⁴ GMS, inv. br. 30039, *Godišnji izvještaj više pučke škole realnoga smjera*, 28.

¹³⁵ »Odbor za podavanje okrepe putujućim ranjenicima«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

¹³⁶ »Božićnica našim junacima«, *Sisački glas* 2, br. 51, 29. studenoga 1914., 1.

¹³⁷ »Božićnica domaćoj 27. domobranskoj i pučko-ustaškoj pukovniji«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

za uplatu.¹³⁸ No uplate za božićnicu vojnicima na ratištu intenziviraju se i ubrzo je sakupljeno 597 kruna.¹³⁹ Dogovoren je i koncert operne pjevačice Vike Engel¹⁴⁰ u *Velikom Kaptolu* te nastup tamburaškoga i pjevačkoga sastava iz Zagreba. Ta je priredba održana, prema najavi, potpomognuta radom Gospojinskoga odbora za prehranu siročadi ratnika u Sisku, pod čijim je okriljem ovaj odbor djelovao.¹⁴¹

U istom broju *Sisačkoga glasa* nailazimo i na službeni naziv organizacijskoga odbora: Odbor za priredbu kućne zabave u svrhu darovanja božićnice vojnicima domaće 27. domobranske pukovnije.¹⁴² Molbe dotičnoga odbora za pomoć upućene svim gradskim i općinskim poglavarstvima popunidbenoga okružja 27. domobranske pukovnije i novčanim zavodima polučile su u konačnici zamjetan uspjeh, jer je prikupljeno mnogo novca (2.076 kruna).¹⁴³ Posebnu skupinu toga odbora činile su »gospojice« koje su bile pozvane na zaseban sastanak.¹⁴⁴ Naime, neudane djevojke nisu imale isti status u okviru humanitarnih društava kao njihove majke i druge udane žene. Udane gospođe organizirale su rad i bile članice odbora, a njihove su kćeri i druge mlađe djevojke kao obične članice prikupljale pomoć, što je često značilo i obilazak domova Siščana, te radile odgovorne i teške poslove njege ranjenih vojnika u bolnici Crvenoga križa. Kao što je bio običaj, sve što su činile odvijalo se pod budnim okom njihovih majki. To se odnosilo na cjelokupno njihovo pojavljivanje u javnosti, ne isključujući ni humanitarni rad.

Veliki prigodni koncert i kućna zabava održani su krajem prosinca u svečanoj dvorani *Velikoga Kaptola*, čemu je posvećena gotovo cijela stranica uvodnika *Sisačkoga glasa*. Svi društveno istaknuti Siščani prisustvovali su

¹³⁸ »Božićnica ratnicima 27. Sisačke domobranske pukovnije«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

¹³⁹ »Darovi za Božić našim junacima«, *Sisački glas* 2, br. 52, 6. prosinca 1914., 3.

¹⁴⁰ Vika Engel, udana Mošinsky (Sisak, 1885. – Zagreb, 1943.), operna pjevačica (sopran). Pjevanje je učila u Zagrebu, a diplomirala je na bečkom Konzervatoriju. Bila je članica Komične opere u Berlinu (1908. – 1910.), u Hannoveru (1910. – 1911.), u *Volksoperi* u Beču (1911. – 1914.) i u Operi Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu (1914. – 1927.). Profinjena glazbeno-scenska umjetnica visoke muzikalnosti i fascinantne osobnosti (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17952>, pristup ostvaren 15. travnja 2015.).

¹⁴¹ »Božićnica domaćoj 27. domobranskoj pukovnji u Sisku«, *Sisački glas* 2, br. 53, 13. prosinca 1914., 1.

¹⁴² »Hvalevrijedan primjer«, *Sisački glas* 2, br. 53, 13. prosinca 1914., 2.

¹⁴³ »Dvije tisuće kruna«, *Sisački glas* 2, br. 54, 20. prosinca 1914., 1.

¹⁴⁴ »Gospojice odbora za Božićnicu domaćoj pukovnji«, *Sisački glas* 2, br. 53, 13. prosinca 1914., 2.

tom događaju, a posebnu pozornost privukao je pukovnik Alojz Petković¹⁴⁵. Tom su prigodom sakupljene čak 1.942 krune i taj je novac položen u Prvu hrvatsku štedionicu sve dok Odbor ne dozna na kojem se bojištu nalazi 27. domobranska pukovnija. U članku se kaže da je pukovnija morala mijenjati položaj iz strateških razloga, a on građanima još nije bio poznat.¹⁴⁶ S obzirom na svrhu i cilj osnivanja Odbora, možemo zaključiti da je njegov rad bio uspješan.

Zaključak

Istraživanje društvene povijesti u Hrvatskoj tijekom Prvoga svjetskog rata u našoj je historiografiji još u začetima. Shodno tome, nedovoljno je istražen i segment djelovanja humanitarnih društava u tom razdoblju. Posebice se to odnosi na zabludu o prestanku rada svih društava osim Crvenoga križa nakon banske naredbe broj 4.232/Pr. od 27. srpnja 1914. godine. Početak rata doveo je do obustave društvenih aktivnosti, osim onih društava koja su se bavila dobrotvornim i potpornim radom. Njihov je rad bio usmjeren na prikupljanje ratne pripomoći, na brigu za bolesne i siromašne, na njegu i skrb o ranjenicima i ratnim zarobljenicima, na brigu za obitelji poginulih, ranjenih i slično. Takva slika društvene povijesti svojstvena je većini većih hrvatskih gradova unutar Monarhije.

Društvena povijest Siska općenito je loše obrađena jer malobrojni znanstveni članci obrađuju društveni život grada tako što autori obrađuju ili neko pojedinačno društvo ili društva koja su djelovala određenih godina ili unutar određene strukture građana. To je dakle tema koju tek treba sustavno istražiti. Otežavajuća je okolnost u istraživanju društvenoga života u Sisku općenito i oskudnost arhivske građe za prvu polovinu 20. stoljeća. Dio arhivske građe pohranjene u gradskoj arhivi bio je uništen i tek se po osnivanju Državnoga arhiva u Sisku (1962.) može govoriti o odgovarajućem pohranjivanju i prezentiranju arhivske građe sa širega sisačkog područja. Do tada su pojedini dokumenti završavali u muzejskim zbirkama Gradskoga muzeja Sisak ili različitim fondovima u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

¹⁴⁵ Iako ga *Sisački glas* uporno navodi kao V. (Vjekoslav) Petkovića, riječ je o pukovniku Alojzu Petkoviću, zapovjedniku domobranske sisačke 27. pukovnije. Vidi: <http://sokacgranicar.blogger.index/post/granicarski-casnici-iz-medjubosuca--2dio/1922380.aspx>, pristup ostvaren 4. ožujka 2017.

¹⁴⁶ »Dvije tisuće kruna«, *Sisački glas* 2, br. 54, 20. prosinca 1914., 1.

Na početku Prvoga svjetskog rata na području grada Siska djelovala su 3 humanitarna društva: Gospojinski odbor u Sisku / Gospojinski odbor za prehranu siročadi vojnika, Podružnica Društva Crvenoga križa i Odbor za okriepu prolazećih ranjenika u Sisku. Svi osim Podružnice Crvenoga križa započinju s djelovanjem već od sredine kolovoza 1914., a oni tada samo intenziviraju svoj rad. Odbor za priredbu kućne zabave u svrhu darovanja božićnice vojnicima domaće 27. domobranske pukovnije osnovan je radi prikupljanja božićnice za ratnike na bojišnici i imao je privremeni karakter s definiranim jednokratnim ciljem.

Najistaknutije je bilo djelovanje Podružnice Crvenoga križa, jer je društvo bilo zaduženo za organiziranje bolničkoga liječenja ranjenika. S obzirom na to da je cijeli sustav bio organiziran na volonterskim osnovama, fascinantna je disciplina i djelotvornost kojom je to društvo rješavalo humanitarnu krizu. Radom se pokušalo ustanoviti međusobnu ovisnost društava i neophodnost suradnje te prikazati sustav njihova funkcioniranja kao i djelokrug humanitarnoga rada.

Kako je i samo razdoblje Prvoga svjetskog rata u Sisku znanstveno još neobrađeno, nemamo točne podatke o broju vojnika koji su prolazili kroz grad, bili u njemu stacionirani ili se u njemu možda samo zabavljali. Ne raspoložemo ni podacima o tome koliko je Sišćana bilo u sustavu vojnih operacija. Cjelokupno društveno djelovanje bilo je orijentirano na ratne neprilike, što je dovelo do iznimne humanitarne aktivnosti općenito, a posebice Sišćanki, koje često istovremeno sudjeluju u radu više društava. One organiziraju veliki dio humanitarnoga rada, od osnovne ideje za pojedine akcije do njezine konačne realizacije. Obrazovanje i imućnije Sišćanke sudjelovale su u radu organizacijskih odbora društava uz bok Sišćanima koji nisu bili mobilizirani.

Davorka Obradović

Sisak City Museum, Sisak

Vlatka Vukelić

Department of History, Centre for Croatian Studies,

University of Zagreb, Zagreb

HUMANITARIAN ASSOCIATIONS AND THEIR ACTIVITY IN SISAK IN 1914

The beginning of the 20th century was a very significant time for Sisak. The economic development of its wider urban area reached its peak and this fuelled particularly strong social activity in the city. This very complex phenomenon was accompanied by the zeitgeist, the contemporary social and political tendencies, local needs, and a strong humanitarian note. The result of this was the activity of many civil associations in Sisak, which can be divided into five broad groups: trade-related, craft-related, cultural, sport-related, and humanitarian. Since the topic of this paper is limited to one year of the war (1914), the author will present the activities of the associations in Sisak that broadened their activities due to the specific war-related events or were founded exclusively for humanitarian purposes.

The Sisak area wasn't directly afflicted by the war; it didn't lie on the front lines, but many of the city's inhabitants participated in military operations on many battlefields. Therefore, the social activities were aimed to increase awareness of the need to care for war orphans, wounded soldiers, and their widows. Also, one shouldn't forget the individuals who very successfully participated in offering aid to everyone who needed it. The year 1914 is significant in the social sense because it allows us to follow the reorganisation of social work so as to support markedly humanitarian activities. The result of this was the founding of several associations purely for »war needs«, such as the *Committee for Refreshing Transient Wounded in Sisak*, but also the abundant financial and other assistance provided by all other associations. We can conclude that the activities of society as a whole were directed towards one basic goal – ameliorating war-related suffering.

Keywords: First World War; 1914; Sisak; humanitarian associations; charity work.